

עטה ציצית בשם ומעשה

'חובת מנא' ו'חובת גברא' בעקבות שיטת הגרי"ד סולוביצ'יק

פתיחה

הרבה נכתב על הציצית ועל המצוות השונות הכרוכות בה, כאשר אפשר להתייחס לעשייה, לכסות ולעיטוף, וכן לראייה ולזכירה. עניין נוסף שעולה בגמרא במנחות (שנראה מיד) הוא הדיון על אופי חיוב הציצית – 'חובת מנא' או 'חובת גברא', ונסה לעמוד על גדריו השונים בעקבות הסברו של הגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל.

שיטת הגרי"ד ב'חובת מנא' ו'חובת גברא'

א. סוגיית הגמרא

בגמרא (מנחות מא, א) ישנה מחלוקת האם טלית היא 'חובת גברא' – חובת האדם, או 'חובת מנא' – חובת הבגד. לפני שנביא את הסוגיה בקיצור נמרץ ונדון בשיטת הגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל, יש לעמוד על כך שככלל יש שלוש אפשרויות בהבנת חיוב הציצית: שתי אפשרויות בהבנת 'חובת גברא' ואחת בהבנת 'חובת מנא'.

כ'חובת גברא':

א. הבנה קיצונית יותר: על הגברא מוטל חיוב לרדוף אחר המצווה כדי לקיימה, כתפלין.

ב. הבנה מרוככת יותר: החיוב לציץ את הבגד חל רק בשעת לבישת הגברא.

כ'חובת מנא':

ג. כל בגד בעל ארבע כנפות שברשותו של האדם חייב להיות מצויץ, כולל "כלי קופסא" הנמצאים במקומם והאדם אינו לבוש בהם.

הגמרא (שם) מעלה שאלה זו לראשונה במחלוקת רבה בר הונא ורבא בר רב נחמן, באשר למי שברשותו טלית שאינה מצויצת כהלכתה והוא אינו לובש אותה,

* הציטוט מתוך פיוטי הקדושה בקדושתא לסדר "ויהיו בני נח" (ח') ליניי (פיוט ט). מאמר זה הוא חלק מחיבור רחב יותר בעניין טלית בתפלה (להלן: המאמר המלא), אשר בגרסתו הגולמית מופיע בתיקה כאן. יש בידי גם גרסת ביניים שבעז"ה כנראה תתפרסם בבמה נוספת, ועוד חזון למועד, ומי שמעוניין בה מוזמן לפנות אלי. בהזדמנות זו, אודה לרב הראל דביר על עריכת המאמר וחידוד הניסוחים השונים.

והשאלה היא אם עליו להטיל בה ציצית בכל זאת. היא ממשיכה ומנסה להוכיח שטלית היא חובת גברא במובן השני, המרוכך (שרק בלבישה יש חיוב ציוץ) מהסיפור עם רב קטינא והמלאך שהעיר לו על שלא לבש ציצית, ומכך עולה שהמצווה היא חובת גברא ולא חובת מנא; אלא שהיא מקשה שכן מהסיפור דווקא משמע שזוהי חובת גברא במובן הראשון, הקיצוני (של רדיפה). הגמרא מוסיפה ומבארת שעל כרחנו אין לומר כן, אלא שהמלאך טען כלפי רב קטינא מדוע הוא משתמט מקיום המצווה על ידי התחמקות מכניסה לחיובה.¹ אחר כך מביאה הגמרא את קביעתו של שמואל ש'כלי קופסא [=בגדים בארון] חייבים בציצית', ובפשטות, זהו ניסיון להוכיח שמדובר בחובת מנא.

בהמשך (מב, א - מג, א), הגמרא מקשרת מחלוקת זו לשאלה אם עיקר המצווה הוא עשיית הציצית (למ"ד חובת מנא), או ההתעטפות בה (למ"ד חובת גברא), והנפקא מינה היא מתי מברכים ומה - 'לעשות ציצית' בשעת העשייה, או 'להתעטף בציצית' בשעת העיטוף. ככלל, הראשונים הבינו שמכך שמברכים 'להתעטף בציצית', מוכח שפוסקים שטלית היא חובת גברא, אם כי לא במובן של רדיפה, אלא במובן השני, המרוכך, שהחיוב חל רק בעת העיטוף.²

ב. דברי הגרי"ד

כאמור, מהגמרא משמע שפוסקים כאפשרות השניה, כלומר, החיוב חל רק בשעת לבישת הגברא. אלא שהגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל³ מבאר שזו אינה אפשרות עצמאית, והיא מורכבת מהיבטים של האפשרות הראשונה והאפשרות השלישית: אף שאין חובה גמורה לרדוף אחר קיום המצווה, יש קיום מצווה בלבישת בגד בעל ארבע כנפות מצויץ - יש קיום בעיטוף, אבל אין חיוב להתעטף; ומצד שני, אמנם איננו פוסקים שכלי קופסא חייבים בציצית, אבל יש עניין ב'מנא' - יש דין שטלית צריכה להיות מצויצת, אלא שהיא אינה נחשבת טלית כאשר היא אינה נלבשת.

1. בתוספות (שם ד"ה הכי) הבינו שלפי זה עדיין חייבים לומר שמדובר בחובת גברא במובן השני (שחיוב הציוץ חל בעת הלבישה), אבל מעירים שם שלפי גרסת רש"י, אין שם הכרעה בין חובת גברא לחובת מנא כלל: "ומכל מקום אי לאו חובת גברא, לא שייך למיענש עליה כיון דלית ליה. ובקונטרס גרס אלא, ומשמע דלא מוכח מידי".
2. חלק מהראשונים הבינו שהמחלוקת האם זוהי חובת מנא או חובת גברא שייכת גם לדין כלאים בציצית, ולמעמד ציצית בלילה.
3. שיעורים לזכר אבא מארי (ח"א, בשיעור 'כלאים בציצית', ב'; עמ' רכ"ו-רכ"ט) [כל ההפניות למהדורת מוה"ק תשס"ג ולא למהדור"ק שהו"ל מכון ירושלים בזמנו; א.ב.].

במקום אחר,⁴ הוסיף הגרי"ד לבאר את אופיו של אותו הקיום שבגברא: הוא אינו מורה רק לרדוף אחר המצווה (כאמור, אמנם אין בכך חיוב, אך יש בכך עניין), אלא מגדיר גם את אופייה – כ'חלות שם בגברא', בדומה להבנתו את מצות תפילין של ראש.

הגרי"ד⁵ תולה את החלוקה בשתי ההופעות של מצוות ציצית בתורה: בפרשת שלח מדובר בחובת גברא, ואילו בפרשת כי תצא מדובר בחובת מנא. באשר לטלית קטן, הוא מבאר שיש בה קיום של חובת מנא בלבד, וממילא היא מהווה יישום של הנאמר בפרשת כי תצא בלבד. הוא מוכיח זאת מלשון הברכה: לפי הפסיקה המקובלת,⁶ על טלית גדול מברכים 'להתעטף בציצית', בעוד שעל טלית קטן, הברכה היא 'על מצות ציצית'. הרמב"ם (ברכות יא, יא) פוסק שמברכים בלשון 'על מצות...' על מצווה שנעשית על ידי שליח. ומכך מוכיח הגרי"ד שברכה בלשון 'על מצות...' היא על מצווה בחפצא, וזאת לעומת ברכה בלשון 'לעשות' שהיא על מצווה בגברא – מה שמתאים לחלוקה שעשה בין טלית גדול שהיא (גם) חובת גברא לבין טלית קטן שהיא חובת מנא בלבד. עד כאן תורף דבריו.

4. שיעורים לזכר אבא מארי (ח"א, בשיעור 'קריאת התורה בשבת, בשני ובחמישי', עמ' קפ"ג הע' 5), בהקשר של קיום כפול בתפילין, ובלשונו שם: "א) קיום פעולה של מעשה הנחה שהיא מצווה כמו לולב ושופר; ב) קיום בגברא עצמו שיהא מעוטור בתפילין", העיר: "לדעת הרמב"ם, כנראה שאף במסגרת מצות ציצית יש קיום של היות הגברא עטוף בציצית. וכן משמע מדבריו בסוף הלכות ציצית (פ"ג הי"א), וז"ל: "אע"פ שאין אדם מחוייב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית, אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו, אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחוייבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו, ובשעת התפלה צריך להזהר ביותר, גנאי גדול הוא לתלמידי חכמים שיתפללו והם אינם עטופים". דין עטיפה בתפלה אינו שייך למעשה המצווה דציצית אלא למעמד הגברא במהלך התפלה. "תפלה לעני כי יעטף" – והעטיפה הטובה ביותר במשך התפלה היא בציצית. נמצא, כי ישנו חלות שם גברא העטוף בציצית".

5. שיעורים לזכר אבא מארי שם, עמ' רכ"ז (לעניין הפרשיות) וכן ר"ל-ר"ל"א (לעניין טלית קטן עצמה).

6. כן פסק הרמ"א בהגהותיו לשו"ע (או"ח ח', ו). בראשונים, ראו בדברי רבינו יונה בספר היראה (ד"ה וירחץ); בכלבו (כ"ב, ד"ה המתעטף) בשם ה"ר יצחק; ארחות חיים (ח"א הל' ציצית, כג) בשם ר"י החסיד; כן הכריע בנימוקי יוסף (מנחות יב).

ג. הקשיים בדבריו

אף שהחלוקה העקרונית של הגרי"ד משכנעת, היישום של דבריו בעייתי, ובשורות הבאות נתייחס לשני קשיים מרכזיים בשיטתו: **א.** קושי מקומי, מהפסיקה על טלית קטן בתפילה; **ב.** קושי עקרוני, בהבנת מעמד טלית קטן.

נפרט את שני הקשיים, ונתחיל בראשון, ולשם כך יש להקדים שתי הקדמות: הראשונה, בחיובי הציצית אפשר להתייחס לשני מוקדים מרכזיים: הראייה והזכירה; העיטוף והכסות.⁷ השנייה, גם אם אין חובה, על כל פנים יש עניין להתפלל עטוף בטלית, אם משום שהטלית היא בגד מכובד (כנראה משום העיטוף שבה), אם משום המצוה שבה (משום העיטוף או הזכירה). כך עולה בכמה מקומות בגמרא (שבת קיד, א; ברכות ל, ב; וכן שבת י, א), וכן כתבו הפוסקים כמו הרמב"ם (תפילה ה, ה, וכן ציצית ג, י), והשו"ע (או"ח כד, א). בתקופת הראשונים, החלו ללבוש גם טלית קטן, ואם כי היו שערערו על מעמדה כציצית,⁸ הרי שהלכה למעשה נפסק בשו"ע (או"ח ח, ג) ש"יוצאין בהם ידי חובת ציצית", ובעקבות זאת, נפסק (שם כד, א) שלפחות יש ללבוש טלית קטן בשעת התפילה.⁹

לאחר שתי ההקדמות הללו, נעבור לקושי עצמו: בפשטות, מהלכה זו קשה על שיטת הגרי"ד שהסביר שבטלית קטן מתקיימת רק חובת הבגד: קשה לראות עניין בלבישת ציצית בעיתוי מסוים כל עוד לא נדבר על ממד שקשור בגברא –

איך דין **בטלית** יוכל לגרום לקיום מצווה **באדם** על ידי לבישתה בזמן מסוים? מזווית אחרת, בעקבות הגמרות שאלהן ציינו לעיל, מבואר בראשונים ובאחרונים השונים¹⁰ שטלית (או ציצית) בתפילה קשורה ב'שינוי בגדים' (היינו מלבוש מהודר) שקשור בעיטוף, או ב'וראיתם אתו וזכרתם'; בנוסף, על פי רוב ככל הפוסקים, אין עיטוף בטלית קטן (וראיתם – שמברכים "על מצות ציצית" ולא "להתעטף"),¹¹ אלא רק 'וראיתם אתו וזכרתם' – וממילא, תפקידה בתפילה

7. לדאבוני, אין בידי לציין למקורות המתאימים בצורה מספקת במסגרת זו, ראו במאמר המלא.

8. גם על כך ראו דיון במאמר המלא.

9. בהלכה הנ"ל נאמר ש"לפחות יזהר שיהיה לבוש ציצית בשעת התפילה": מפאת קוצר היריעה לא אוכל להוכיח זאת, אך לענ"ד מעיון בהלכות ציצית בשו"ע יש הבחנה ברורה בין טלית גדול, שעליה מדובר בלשון עיטוף, לבין טלית קטן שעליה מדובר בלשון לבישה, וממילא, ברור שהכוונה לטלית קטן (ספציפית זה גם ברור מההקשר, ע"ש).

10. רמב"ם הל' תפילה ה, ה והל' ציצית ג, יא; מאירי שבת י, א ד"ה המתפלל; ב"ח או"ח ל"ז, וכן סו"ס י"ח בנוגע לליל יו"כ; ועוד רבים.

11. מהר"ם מרוטנבורג (שו"ת ספר סיני וליקוטים, תסו; הובא גם בשו"ת מהר"ח או"ז, ד): "על טלית קטן שיש בו בית צואר ולובשין אותו... שיש לברך עליו להתלבש בציצית",

יכול לנבוע אך ורק ממצוות הראיה שבה.¹² כעת, אם כדברי הגרי"ד בטלית קטן מתקיימת חובת הבגד בלבד, שנלמדת מפרשת כי תצא, איך ייתכן שתנהג בה מצוות הראייה שנלמדת מפרשת שלח?¹³ עד כאן הקושי המקומי מטלית קטן בתפלה. כעת, לקושי העקרוני: הגרי"ד מבין שבטלית קטן ישנו קיום של חובת מנא בלבד, ואין בה חובת גברא כלל. אלא שהניסוח הקיצוני של חובת גברא (האפשרות הראשונה) היה חיוב רדיפה אחר המצוות, וגם בניסוחו המרוכך של הגרי"ד, מדובר לפיו ברדיפה (אם כי היא אינה חובה). ובפשטות, הרצון לקיים מצות ציצית בטלית קטן מבטא רדיפה מסוימת אחר המצווה, כלומר, קיום של חובת גברא (לפי האפשרות הראשונה).¹⁴

וכדבריו כתבו מהרי"ל (הלכות ציצית ותפלין, ב), ומהר"ם מינץ (ק"י); רבינו יונה (ספר היראה ד"ה וירחץ): "מיד יברך על מצות ציצית בטלית אשר לבש [הכוונה ל'טלית קטן'; א.ב.] אם לא ברך בהתעטפו"; הכלבו (סי' כב ד"ה המתעטף; וכע"ז בארחות חיים ח"א הל' ציצית אות כג): "וה"ר יצחק כתב בטלית קטן יברך על מצות ציצית ובטלית של עטוף להתעטף"; ועוד. כן פסק גם הרמ"א (או"ח ח' ו): "וי"א שמברכין עליו: על מצות ציצית, וכן נוהגין ואין לשנות".

12. ראייה נוספת לכך שטלית בתפלה, אינה רק דין בתפלה, אלא גם דין בציצית, היא שהרמב"ם הביא את ההלכה גם בהלכות תפלה (ה', א, ה), וגם בהלכות ציצית (ג', י): גם בהלכות תפלה, הוא מבחין בין לבוש ראוי, לבין עיטוף, ובכלל, המלה 'ציצית' או 'טלית' אינה מופיעה במפורש בהלכות תפלה כלל!

13. [הערות עורך (ה.ד.): נראה שיש מקום להבנה מרוככת יותר בדברי הגרי"ד זצ"ל: בטלית קטן, מוטיב הגברא אינו מתקיים בשלימותו, ומוטיב החפצא הוא דומיננטי יותר; ועם זאת, מוטיב הגברא אינו נעלם לגמרי. אלמלא הבנה זו, תצא לנו הפרדה מוחלטת בין פרשת שלח ובין טלית קטן, כמתואר במאמר כאן ולקמן, והדברים יגיעו עד כדי ביטול ההגדרה של ציצית כמצוות עשה שהזמן גרמה (הגדרה הנלמדת מהכתוב בפרשת שלח 'וראיתם אתו'), ובעקבות זאת ביטול הפטור של נשים ממנה; ביטול מצוות תכלת מטלית קטן (שהרי התכלת נזכרה רק בפרשת שלח); חיוב ציצית בטלית קטן בכל גודל שהוא (דבר שמובא לקמן בהמשך המאמר בשם ערוה"ש או"ח ח' ד בשם הנמו"י הל' ציצית יא, ב ד"ה אמר; והרואה יראה שאין מהנמו"י מקור לכך, והוא דן רק בעיטוף הראש, ולא בגודל הבגד, ואכמ"ל); ועוד השלכות מחודשות ומוקשות מבחינה הלכתית. לענ"ד, רחוק מאוד לתלות השלכות כאלו בדברי הגרי"ד. לאור דבריי אלו, יש לדון גם על טענות נוספות בהמשך המאמר, ואכמ"ל.]

14. כך מקשה אהרן סיגל במאמרו "ציצית" (לא התפרסם, נמצא במאגר האלקטרוני של ישיבת הר עציון): "אבל לכאורה זה קשה – טלית קטן היא לא רק קולא, אלא היא גם כן מבטאת חומרא מסוימת, והיא שצריכים לרדוף אחרי מצוות ציצית כל היום. ולכאורה זה לא מתאים לגישה של חובת מנא, אלא לגישה של חובת גברא". מעניין, שהאברבנאל

הצעות חלופיות להבנת 'חובת מנא' ו'חובת גברא'

כעת, שלוש אפשרויות עקרוניות עומדות לפנינו בהתמודדות עם הקושיות הללו, ונראה אותן מיד: **א.** דחייה של שיטת הגרי"ד; **ב.** ביאור מקומי שיסביר את מעמד טלית קטן בשחרית במסגרת שיטת הגרי"ד; **ג.** הסבר המקבל את עקרונות היסוד של שיטת הגרי"ד, תוך שינוי בתפיסת מעמדה של טלית קטן.

א. דחייה

ניתן לחלוק על כל המהלך של הגרי"ד, ולומר שבטלית קטן יש קיום ציצית שלם. אלא שזה מתאים רק לחלק קטן מהראשונים והאחרונים, שהבינו שגם בטלית קטן יש עיטוף, או לחלופין, שבטלית אין צורך בעיטוף כלל.

בין הסוברים שגם בטלית קטן מתקיים עיטוף אפשר לציין שכך משמע ממהר"ם מרוטנבורג (הל' שמחות, נב) שכתב: "ורגילין להתעטף בטלית קטן תחת בגדיהם", וכן מהאגור (הל' ת"ב, תתמו) שכתב: "ומתעטפין בטלית קטן תחת בגדיהם". כך גם יש להבין את הטור (או"ח כ"ד) על פי ההגהה במדורת 'שירת דבורה', שמוסיפה "שגנאי הוא להתפלל בלי עיטוף", עש"ה.

באשר לדעה שבטלית אין צורך בעיטוף, כן כתב המהרי"ק בתשובותיו (קמ"ט): "ואפילו על מה שכתב הר"ר חזקיה בשם אביו דלא מחויב דרך לבישה אלא דרך עיטוף פשיטא שאין לסמוך כאשר יפה כתבת שכבר נהגו כל ישראל לברך על אותם טליתות של ד' כנפות עשויות כעין גורט"יאה ומברכין עליהם והיאך ירצו להתיר מה שמנהג כל ישראל מחייב האיסור עכ"פ". בנוסף, לענ"ד כך יש להבין גם את השו"ע (או"ח ה', ג): "טליתות קטנים שלנו שאנו נוהגים ללבוש, אף על פי שאין בהם עיטוף, יוצאין בהם ידי חובת ציצית" (ובסע' ו' שם מודגש שטלית קטן, "אינו מתעטף, אלא לובשו"). כך נראה גם מספר האשכול (מהדורת נחל אשכול; 105), שכתב: "וכשמברכין על טלית קטן שאינו מתעטף בו אלא מכסה גופו לפניו ולאחריו נהגו לברך על מצות צ' דעל נמי להבא משמע ועטוף אינו מעכב דבקרא ע"כ בגדיהם כל בגדים בכלל אף הני דלא מכסי הראש". וע"ע גם בתרומת הדשן בסימן מ"ה.

(במדבר טו, לב ע"ש בהרחבה) תולה חיוב זה במלה "לדרתם" – שמופיעה בפרשת שלח, הפרשה שממנה לדעתנו נלמדת טלית קטן. תודתי לאהרן סיגל על הרשות לצטט דברים אלו.

ב. ביאור מקומי בשחרית: צירוף הקיומים במצוות שונות

עם זאת, ניתן לקבל את הבנת הגר"ד שטלית קטן היא קיום של חובת מנא בלבד. כעת, אם נאמר שהעניין בטלית בתפילה קשור בקריאת שמע, מדובר בתפלת שחרית. ואם כן, ניתן להציע, שטלית קטן מהווה קיום של חובת מנא בלבד, כדברי הגר"ד, ובמקום השלמה לקיום מלא של המצווה, של חלות שם בגברא, על ידי עיטוף בטלית גדול – משלימים זאת בדרך אחרת: על ידי צירוף לבישת טלית קטן להנחת תפילין של ראש – שהיא מהווה חלות שם גברא מעוטרת בתפילין.

אפשר גם להרחיב הצעה זאת, אם נניח שיש קשר ישיר בין תפילין לציצית,¹⁵ ובהנחה שעקרונית יש להניח תפילין כל היום, ולפחות בשאר התפלות ביום (למעט ערבית)¹⁶ וממילא, גם בשאר התפלות, אם מניחים תפילין בנוסף לבישת טלית קטן יש השלמה לכדי הקיום המלא של שתי המצוות. כך יבואר המנהג להתעטף בטלית גדול דווקא בשבת – שכן אז אין השלמה לחלות שם בגברא על

15. מה שמתאים לגורסים כי יש קשר מהותי בין הציצית לבין ק"ש והתפלה. גם מהיש"ש (חולין ח', נג) משמע שיש קשר בין טלית (אם כי לכאורה טלית גדול) ותפילין בתפלה, בהסברו שדווקא כשלוש טלית שאולה **לשם התפלה**, יכול לברך עליה: "אפילו לפי דעת המברכים על טלית שאולה, היינו הטלית שלובש בעת התפילה, עם הנחת תפילין, שהוא ג"כ לזכרון כמו תפילין, ואפשר קצת לדמות למה שאמרו (ברכות י"ד ע"ב) כל הקורא ק"ש בלא תפילין, כאלו מעיד עדות שקר בעצמו".

16. ויצוין שבשיירי כנה"ג (או"ח י"ח, ג), לאחר שהביא את מנהג הב"ח להשאר בטלית ביוה"כ גם בלילה, כתב שהוא נוהג כך בכל תפלת ערבית של מוצאי תענית, ולא רק להשאר בטלית אלא גם בתפילין: "ומיהו בשאר תענית מנהגי דכשהו מתפלל סמוך לשקיעת החמה תפלת המנחה, שאיני יוצא מב"ה עד תפלת ערבית, ואני נשאר בטלית ותפילין שעלי עד אחר תפלת ערבית". וממנו משמע שיש עניין בטלית ובתפילין גם בתפלת ערבית אף שאינה זמן טלית ותפילין (ובניגוד לדברינו, הוא נשאר בטלית גדול ככל הנראה ביחד עם התפילין, ולא הסתפק בצירוף טלית קטן עם התפילין); גם בשלחן הטהור (קאמרנא; צ"א, ג) כתב שלכתחילה על היחיד להתעטף בטלית (ולכאורה מדובר בטלית גדול) בכל התפלות (בערבית לא לעטוף הראש): "לכתחלה אל יתפלל שום תפלה אלא מעוטף בטליתו וכך נהג מורי דודי זצ"ל. ובערבית מסירו מעל ראשו [משום שלילה לאו זמן ציצית ובאין בזה חשש, ע"ש בהערה ג'; א.ב.], ומכש"כ לפני העמוד בצבור שצריך לעטוף בטלית, והעולם מקילין בזה". ממנהג דודו (כנראה רצ"ה מזידיטשוב) משמע שיש עניין בטלית גדול בכל התפלות – אפילו בערבית, אך לא משום קיום המצווה בפועל על ידיה, אלא מטעם אחר, וכנראה מדובר בכבוד, ואולי כבוד קשור לכך שמדובר בבגד של מצווה. נתיחס לסברא זו בהמשך בהרחבה רבה יותר. להרחבה בשיטתו, יש לעיין בדבריו בסימן י"ח ס"ב, ובהגהות שם.

ידי העיטור בתפילין, ולכן ממילא האפשרות היחידה להשלים זאת היא בעיטוף מלא בטלית גדול. ובכלל, אפשר להבין כך את המקורות הקושרים בין טלית לתפילין.¹⁷

ברמה הטכנית אפשר להציע אפוא כך:¹⁸ בנוסף ללבישת הציצית (וזכירת המצוות) צריך שהעומד לפני ה' בתפילה יהיה אדם מיוחד,¹⁹ וזו חלות שם בגברא, והיא יכולה להתקיים על ידי היותו עטוף בציצית או על ידי היותו מעוטף בתפילין.

על גבי זה אפשר להציע הסבר עקרוני יותר. ביארנו קודם שיש שני עניינים **נפרדים** בציצית – האחד של הכסות והעיטוף (מעשה המצווה), והשני של הראייה והזכירה (מטרת המצווה). אם כן, צריך להבין מה מביניהם כלול בחובת מנא וממילא ישנו בטלית קטן, ומה כלול בחובת גברא, וממילא התפילין משלימות אותו. ודאי שבטלית קטן ישנה כסות (כדברי הגרי"ד עצמו), והעיטוף הוא היוצר את החלות בגברא וממילא חסר בטלית קטן. באשר לעניין השני, ברי שבטלית קטן ישנה ראייה וזכירה ברמה מסוימת – שכן אחרת לא תהיה כאן ציצית;²⁰ אלא שמסתבר שראיה זו פגומה, משום שרק לובש הציצית רואה אותה, והיא אינה בולטת לעיני הציבור.²¹ ההשלמה לכדי קיום מלא על ידי התפילין

17. וכך תבוארנה היטב האזהרות לר' אליה העדני (כמנהג קוצ'ין): "תכסה בשמלה / יקר ראש בתפלה".

18. מיד נציע הסבר מהותי יותר, אלא שהוא בעייתי משום שבפשטות טלית גדול כקיום בגברא אינה קשורה להצגת הטלית לציבור (שמתקיימת ממילא), ולכן לא נמנענו מלהביא הצעה זו.

19. ואולי בעיטוף יש דמיון למלאכים, כדברי הגמרא בשבת (כב, ב): "כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי, ערב שבת... ומתעטף ויושב בסדינין המצויינין, ודומה למלאך ה' צבאו". שו"ר שהסברא עולה בב"ח (או"ח, סוף סי' י"ח), אם כי לעניין עיטוף בטלית בליל יוה"כ: "ובתענית ציבור כשלושין טלית במנחה כשמגיעים לברכו יסיר הטלית מעליו דכיון שאין לובשין טלית אלא לקיים מצות ציצית נראה כאילו סובר לילה זמן ציצית הוא אם לא יסירו מעליו מלבד ערב יום הכפורים שלושין מבעוד יום לאחר מנחה **ואין מסירין מעליהם בלילה לפי שדומין למלאכים לובשין לבנים ומתעטפים לבנים**".

20. כי היא אינה מקיימת את מטרתה.

21. וכך אפשר להבין את דברי השל"ה (חולין נר מצוה י"ז): "הנה, מחמת המלעיגים גם אני לובש הטלית קטן תחת המלבוש, ומכל מקום אני לוקח השתי ציצית שהם לפנים ומשים אותם חוצה בין קרסי המלבוש ואני רואה אותם תמיד". כלומר, בטלית קטן יש רק עניין לראות (בעצמו), ולא להראות לציבור – ולכן מוציא רק את שתי הציציות שלפניו, ולא את אלו שמאחוריו.

תתבאר היטב על ידי ההלכה שיש להראות את התפילין (של ראש), משום 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך'.²² לפי זה, ניתן להציע שטלית קטן מזכירה לציבור כולו כולל הלוּבש את מצוות ה' בצורה סבילה, ואילו התפילין (של ראש) הופכות את הלוּבש והמעוטר למראה **פעיל** בכך שהוא מציג לרבים את התפילין (בלי שהוא רואה אותן).

אמנם, עדיין קשה השאלה איך טלית קטן שבפשטות יש בה רדיפה אחר קיום המצווה לא מהווה קיום של חובת גברא.

ג. ביאור עקרוני מחודש (הפוך): יש חלות 'עבד המלך' על ידי החוטים; היא זו שקיימת בטלית קטן

על פי הצעה זו, ככלל יש לקבל את החלוקה העקרונית של הגרי"ד, אך בשתי הסתייגויות:

א. יש להגדיר את האפשרות של קיום חלות שם בגברא כחלות שם 'עבד המלך' (שלוּבוש בציצית הנראית ומזכירה), שנוצרת על ידי החוטים ולא העיטוף.²³

ב. היישום בטלית קטן צריך להיות הפוך: בטלית קטן שייך רק הקיום הראשון – 'חלות שם בגברא', ואין בה משום האפשרות של חובת מנא.

נסביר: כדי להגדיר כסות נדרש עיטוף, משום 'אשר תכסה בה'. ממילא, אם נניח שבטלית קטן אין עיטוף, אין בה קיום של חובת מנא. עם זאת, הקיום הראשון ישנו בה, מכיוון שיש בה חוטי ציצית הנראים,²⁴ וממילא, יש בה חלות 'עבד המלך', ויש בה עניין בתפילה.²⁵ בנוסף לכך שהסבר זה פותר את הקשיים, הוא

22. גמרא (ברכות ו, א; מגלה טז, ב; ומנחות לה, ב): "ומנין שהתפילין עוז הם לישראל – דכתיב: וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ותניא, רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבראש".

23. מהמשל של ר"מ במנחות (מג, ב) עולה שחוטי הציצית הם החותם: "תניא, היה רבי מאיר אומר: גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת, משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר: הבא לי חותם של טיט, ולאחד אמר: הבא לי חותם של זהב". מהתוספות שם משמע שלכן זוהי חלות בגברא: "חותם של טיט – מה שמדמה חותם של טיט לציצית שכן עושין לעבדים והציצית מעיד על ישראל שהם עבדי הקדוש ברוך הוא כדאיתא פרק במה אשה (שבת דף נז, ב) כבלא דעבדא תנן".

24. גם לפי זה אין מקום למנהג הקבלי להכניס גם את חוטי הציצית (בטלית קטן) מתחת לבגדים.

25. וכפי שכתב רש"י (שבת קיד, א ד"ה מניין) ששינוי בגדים הוא "דרך כבוד לפני המקום". והדברים פשוטים: ברור שכל מפגש עם הקב"ה דורש הכנה מתאימה, גם בלבוש. וכך גם בתפלה, שהיא עמידה "לפני ה'", כדברי הרמב"ם (תפילה ד', טז). ואכן, מצינו עיטוף

מתחזק על ידי שתי ראיות: א. לשון הברכה – כאמור, לפי הפסיקה המקובלת על טלית קטן מברכים 'על מצות ציצית'²⁶ וזו ממש הלשון המקבילה לברכת תפילין של ראש, שגם היא ברכה על קיום בחלות שם בגברא לדברי הגרי"ד עצמו; ב. כך אפשר להבין את ה'כתבים' שמביא המג"א (ה', יג), שלפיהם אמנם יש לכסות את בגד הטלית קטן,²⁷ אך את החוטים יש לגלות:²⁸ אם מבינים שבטלית קטן העיקר

לכבוד התפלה מפורש בכמה וכמה מקומות: מרדכי היהודי, בשעה ששמע על גזרת המן, "נתעטף בטליתו ועמד בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא" (ויק"ר (וילנא) אמור כ"ח, ו); נקדימון בן גוריון, כשהתפלל שירד גשם, [פעמיים!], "נתעטף ועמד בתפלה אמר לפניו: רבונו של עולם..." (תענית כ, א); "ההוא גברא" שכפרו בממונו, "נתעטף טליתו ועמד ונתפלל באותו מקום, אמר לפניו: רבונו של עולם..." (פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא כב - י' הדברות, פ' תנינותא). העירני אחי היקר הראל, שאולי כך יש להבין גם את רשב"י ור"א בנו שהיו מתלבשים בתפלה בעת שהותם במערה (שבת לג, ב).

בהקשר זה (ותודה למנחם איזנברג על שהראני), נעיר כי בנוסח 'יהי רצון' המקובל לאומרו לפני ברכת הטלית (ומקורו בשערי ציון לר' נתן נטע מהנובר) נאמר: 'וכשם שאני מתכסה בטלית בעולם הזה, כך אזכה לחלוקא דרבנן ולטלית נאה לעולם הבא בגן עדן'. ומשמע שהקיום של טלית כחובת גברא הוא כ'גברא מעוטף'. אך בעל הכתב והקבלה בסידורו 'עיון תפלה' הציג נוסח 'יהי רצון' חלופי (והתיחס למחלוקת האחרונים על כוונה במצוות): 'וזה יהיה לי למזכרת לשמור את כל מצוות ה' לעשותם ולהתקדש ולהתרחק מכל תאוות הלב לבלי הלכד ברשת מזמותיו הרעים אבל אהיה תמיד עבד נרצה לעבודת השם', ונימק זאת כך: 'מדמבואר בפרשת ציצית למען תזכרו וגו' יורה דעיקר המצות וקיומה תלוי בכוונה שיכוון בשעת קיום המצות... העקר המכוון בעטיפה כמבואר במקרא למען תזכרו ועשיתם ולא תתורו והייתם קדושים'. וממנו ניתן להבין שהקיום של חובת גברא בעיקרו אינו העיטוף, אלא "להיות עבד נרצה לעבודת השם" על ידי ראית החוטים וזכירתם.

26. כן פסק הרמ"א (הגהה לשו"ע או"ח ח', ו), בעקבות ראשונים כמו רבינו יונה (בספר היראה), כלבו וארחות חיים; וכן הוא גם בהגהה למרדכי קטן מכת"י. עם זאת, יתכן שהפוסקים לברך על טלית קטן בלשון: 'להתלבש בציצית' (מהר"ם מרוטנבורג בשו"ת ספר סיני וליקוטים, תס"ו; הובא גם בשו"ת מהר"ח או"ז, ד'; מהרי"ל הל' ציצית ותפלין, ב'; שו"ת מהר"ם מינץ, קי), סוברים כגרי"ד, שבטלית קטן אין חלות בגברא, אלא רק בגד ציצית שהוא לובש.

27. "ובכתבים דטלית קטן דוקא תחת בגדיו ע"ש, ונ"ל דצריך שיהיו הציצית מבחוץ ודלא כאותם שתוחבין אותן בהכנפות".

28. אמנם, בסוף דבריו המג"א מצמצם דרישה זו רק לשעת הברכה, וקצת קשה איך מקיים המצווה. וי"ל בדוחק שהראייה הראשונית בצירוף המשכת הלבישה מזכירה את המצוות, או לכל הפחות מגדירה כך את הלבישה.

הוא החוטים והבגד הוא רק 'היכי תימצ' להם - ממילא, הוא אינו חשוב כלל ועיקר, ואולי אף ראוי להדגיש עניין זה על ידי הסתרת הבגד עצמו. לפי זה יוצא חידוש בעניין תכלת בטלית קטן: משום שלפי המהלך של הגרי"ד זצ"ל, ברגע שמדובר על טלית קטן כעל חובת מנא בלבד, ולא כעל חובת גברא - מסתבר יותר לומר שגם קיומים אחרים אין בה - כמו מצוות תכלת; כך גם עולה מקריאתו את הפרשיות, משום שהוא טען שיש בה משום חובת מנא בלבד, וממילא, היא מהווה יישום של הנאמר בפרשת כי תצא ולא של פרשת שלח - שבה מופיע הציווי על תכלת,²⁹ כך שחיוב תכלת שייך רק בטלית גדול, ולא בטלית קטן.³⁰ אלא שלפי דברינו, שבטלית קטן יש משום חובת גברא, יוצא שטלית קטן מהווה יישום של הנאמר בפרשת שלח בלבד, ולא בפרשת כי תצא. לפי זה, בטלית קטן יש חיוב תכלת, בפרט כשעיקרה הוא החוטים. וביחס לדברינו לעיל, שבציצית שני עניינים - ראיה וזכירה, כסות ועיטוף - יש לבאר בפשטות שהראיה והזכירה קשורות לגברא: לובש הציצית רואה וזוכר את מצוות ה', וכך מצהיר על היותו 'עבד המלך' החתום בחותמו. לעומת זאת, כסות ועיטוף, קשורות למנא, וממילא יוצא שרק בגד משמעותי ומכובד חייב בציצית כשלעצמו.

תוספת ביאור

אמנם, יש להעלות שתי בעיות בביאור זה: א. אם טלית קטן היא בעצם 'היכי תמצ' לחוטים, לא ברור מדוע יש צורך בשיעור בגד ('שמתכסה בה ראשו ורובו'); ב. איך ניתן לדבר על מעשה מצווה שלכאורה קשור לחפץ כאשר אין כאן חפץ של מצווה.³¹ כדי לבאר זאת, ראשית יש לעמוד על כך שגם בפרשת שלח שממנה נלמדת חובת גברא מופיע 'בגד' (אם כי בפרשת כי תצא מדובר על שיעור משמעותי יותר של 'כסות'), ואפשר להסביר זאת בשני ניסוחים:

א. באמת, אין חובת גברא 'טהורה'. תמיד יש דרישה מסוימת ל'מנא' - לבגד שבני אדם לובשים (ולכן אין די בשיעור שלוש אצבעות; אבל אין דרישה ל'כסות'). ולפי

29. כך הציע חברי רועי בראון לפני הרב יאיר קאהן בשיעור יומי בפרק התכלת בקיץ ה'תשע"ח, והרב קאהן הסכים לאפשרות העקרונית.

30. עצם החלוקה בין הפרשיות לעניין טלית קטן מופיעה בשיעורים לזכר אבא מארי (בשיעור 'כלאים בציצית', עמ' רכ"ז). החלוקה בין הפרשיות לעניין תכלת נמצאת בשיעורי הגרי"ד על תפלין, ציצית וסת"ם (סי' כ"ב, 'פתיל תכלת'; עמודים קמד-קמה). השילוב בין הדברים לא נאמר שם במפורש.

31. שמעתי מיעקב וייס.

זה, גם לא קשה איך יש כאן מעשה מצווה שלכאורה קשור לחפץ כאשר אין כאן חפץ של מצווה – משום שיש כאן חפץ מסוים. אמנם, קצת קשה שכן לפי זה חזרנו לכאורה לחובת מנא, ויש לחלק בין רבדים שונים של חובת מנא, ולומר שכאן מדובר רק במינימלי ביותר שבהם.³²

ב. עם זאת, אפשר לומר שאכן אין כלל דרישה לבגד בפני עצמו, אלא שהחוטים צריכים להיות חוטי בגד. לפי זה, יש כאן מעשה מצווה שקשור לחפץ של מצווה, אך החפץ אינו הבגד, אלא החוטים עצמם.³³

ההבדל בין שני הניסוחים הוא בשאלה האם בגד הטלית קטן הוא חפץ של מצווה או שלא. לכאורה יש לכך נ"מ, שכן לפי האפשרות השניה, הבגד כשלעצמו אינו חפץ של מצווה, וממילא אין בעיה אפילו לבזותו.³⁴

אפשר לומר שכשמדובר בטלית קטן שאין בה עיטוף, אכן אין דרישה לשיעור כלל, וכן כתב ערוה"ש,³⁵ הסיבה כמובן תהיה שיש בה חובת גברא בלי חובת מנא.

32. מזווית אחרת, ביאר הגרי"ד זצ"ל (שיעורים לזכר אבא מארי שם, עמ' רכ"ז) ששיעור טלית ("שיתכסה בה ראשו ורובו") שונה משיעור בגד לעניין טומאה וטהרה (ג' אצבעות) וגדול ממנו שגם לגבי חובת מנא יש עניין בלבישה: "אנו רק סבורים להלכה כי, גם חובת החפץ וציוצו תלויה בלבישה. אם אין אדם לבוש בבגד של ארבע כנפות חסרה חלות שם טלית ובגד ביחס לציצית. ובזה שאני ציצית מטומאה, לגביה שם בגד אינו מותנה בלבישה ואף כלי קופסא מוגדרים כבגד. לגבי ציצית, כל האופי של בגד מתחדש על-ידי הלבבישה, וכשהוא מונח בקופסא אין החפץ קרוי בגד".³⁴ ובעקבות זאת, יש לומר (לפי שני הניסוחים) שגם בטלית קטן יש צורך בלבישת בגד כ'היכי תמצו' לחוטים, וממילא מדובר בשיעור שונה משיעור לטומאה, ואף משיעור העיטוף שבטלית גדול שדורש לבישה משמעותית יותר.

33. אם כי אפשר שיש כאן מעשה מצווה ללא חפץ של מצווה. ואין להקשות למה נאמר בפסוק "בגד", משום שיש דרישה ל'חוטי בגד' (וממילא, בפועל נדרש בגד), וזו אינה דרישה עצמאית לבגד.

34. עיין בשו"ע (או"ח כ"א) שם נפסק שלכ"ע יש איסור בזיון בחוטי הטלית אפילו בתשמיש הדיט בעודם בבגד. באשר לאיסור בזיון בבגד הטלית, נחלקו האחרונים, כאשר הפמ"ג (א"א שם סק"א), מחלק בין טלית גדול לבין טלית קטן כדברינו (אם כי מטעם אחר; לסיכום המחלוקת ראו במשנ"ב שם סק"ב).

35. ערוה"ש (או"ח ט"ז, ה): "והעולם מקיימים מצות ציצת בטליתות הקטנים... ומן התורה כל בגד של ד' כנפות שנושא על גופו חייב בציצת ע"ש וגם דעת רבינו הב"י כן הוא כמ"ש שם והא דבעינן עיטוף רוב הגוף זהו בטלית העליון שהוא כמו הסודר שבזמן הגמרא שהיה הילוכם בזה כידוע ולכן מברכינן עלייהו להתעטף בציצת ובזה בעינן שיעור מפני שהוא על הבגדים אבל טלית קטן שתחת הבגדים א"צ שיעור כלל דאם רק יש בו ד'

מכל מקום, לפי דרכנו, העיטוף בטלית אינו מגדיר את הגברא, אלא משפיע רק על הגדרת הבגד כ'כסות', ואילו הגדרת הגברא תלויה ב'עבד המלך' - בחוטי הציצית. יש לחזור ולהסביר אם כן את תפקיד הטלית במקרים השונים שבהם מדובר על 'גברא מעוטף' - שבת, דיינים, נדרים, חולה, ש"ץ, ושאר תפקידים ציבוריים:³⁶

בחלקם באמת העניין הוא ב'עבד המלך': בתפילה (לפי ההבנה שטלית בתפילה קשורה לראיה ולזכירה), בשבת³⁷ וביו"ט,³⁸ ובשאר המקרים שבהם נזכרה שכינה במפורש - דיינים, קידוש החודש,³⁹ התרת נדרים וביקור חולים.

כנפות חייב בציצת וכן מבואר להדיא מדברי הריטב"א והנמק"י שהבאנו בשם בסעיף ד' ע"ש".

36. להפניות מלאות ראו במאמר המלא.

37. כך יבוארו היטב דברי הרמב"ם (שבת ל', ב) שקישר את העיטוף ליציאה 'לקראת המלך', ובפשטות, הדבר קשור לשכינה: 'ומתעטף בציצית ויושב בכבוד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך... וחכמים הראשונים היו... ומתעטפים ואומרים בוא ונצא לקראת שבת המלך'.

38. בפרט לאור ההלכה שבגדי יו"ט צריכים להיות נאים יותר משל שבת. מעניין, שבדברי קהלת (עמ' 146), העיר שמה שכתב המהרי"ל שנערים לא יתעטפו כלל בטלית גדול, זה שלא כמנהג פפד"מ, שהנערים מתעטפים בטלית גדול ביו"ט. הן ההלכה שבגדי יו"ט טובים משל שבת, והן מנהג זה, מניחים שיותר שייך להתעטף בטלית גדול ביו"ט מאשר בשבת.

הגרי"ד זצ"ל (שיעורים לזכר אבא מארי ח"א, השיעור 'כיבוד ועונג שבת', מסוף עמ' פ' עד תום השיעור, ע"ש לדבריו במלואם) ביאר שבניגוד לשבת שבה הקב"ה 'אורחנו', ביו"ט אנחנו 'אורחיו' העומדים לפניו, ולכן, לא רק שיש בו חובת כבוד לקב"ה, אלא גם יראה: "האדם נכנס ביו"ט לרשותו של הקב"ה, אביו שבשמים מקבל פניו. הוא לפני ד', כאילו היה במקדש. קדושת היום של חג מחדשת התיחדות האדם עם בוראו, דומה לפגישתו עם הקב"ה בבית עולמים... בשבת המצב שונה לגמרי. אין שבת קשורה במקדש כלל וכלל... שבת היא לה' א-להים. אבל אין כאן קיום לפני ד'. הקב"ה דר עם האדם במעונו של האדם ובכפיפתו הצרה. לפיכך אין שמחה נוהגת בשבת, כי אין האדם במעונו של הקב"ה, ששמה שוררת שמחה". לאור זאת, סביר שהן ההלכה והן המנהג הללו נובעים מהמפגש המשמעותי יותר שיש עם הקב"ה ביו"ט (אמנם, הגרי"ד מוסיף שם בהמשך שבשבת יש נוכחות שכינה גבוהה יותר).

39. כזכור, ב'פסיקתא רבתי' (איש שלום; ט"ו [החדש]) בהקשר ציווי הקב"ה למשה על קידוש החדש, נאמר: "נתעטף הקדוש ברוך הוא בטלית מצויצת... כסדר הזה שאתם איתם /ראיתם/ כך (היא) [היא] בני מעבירים את השנה למטן... וע"י טלית מצויצת". ומשמע

לכך שייך לכאורה גם עולה לתורה (שכן מדובר במעין חידוש מעמד הר סיני, או משום ששכינה שורה במניין; אולי גם מגביה וגולל), ואולי ש"ץ (לסוברים שהוא משום אימת השכינה, משום ששכינה שורה במניין) ומסדר קידושין (כנ"ל, משום ש"ברכת חתנים בעשרה").

מכל מקום, המשותף לכל אלו הוא שמדובר בעמידה לפני ה'. ובעצם, אף שהגמרות השונות קוראות ללבישת הטלית "עייטוף", אין בכך צורך מהותי (פשוט כך היה מקובל), וניתן לקיים זאת גם על ידי טלית קטן.

במקרים אחרים אכן מדובר בעייטוף לכבוד: שאר תפקידים ציבוריים, כמספיד ודרשן. ואולי גם אנשים נוספים: ש"ץ (לסוברים שהוא משום כבוד ציבור),⁴⁰ יש מי שאמר שגם העולה לתורה מתעטף "לכבוד ולתפארת" (נהר פקוד א),⁴¹ וכנראה גם מגביה וגולל (יש שקשרו זאת ל"האוחז ס"ת ערום נקבר ערום", ובארו שזה מי שלא לבוש כראוי, כלומר בלי ציצית).⁴²

שבקדוש החדש, הדרישה היא לטלית מצויצת בדווקא, משום המצווה שבה. כמובן, בפשוטות הוא הדין גם לשאר דיינים המתעטפים.

40. כך מביא מהר"ז בינגא בספרו (כ"ב, ובהגהה [כ] בפסקה השניה; עמ' כה): "ומיהו הרבה קהילות כגון וורמישא ושאר קהילות שיש להן טלית של משי, והוא של ציבור, וכל מי שיש שליח ציבור מתפלל בו, [גליון: משום שנאמר פיאורים לשרת במ למלך הכבוד], ושמה כיון שלבש טלית קטן ובירך עליה מתעטף בזה משום כבוד י"ט. הקט". מההערה האחרונה, אפשר לראות שאכן המצווה עצמה בעיקרה מתקיימת היטב בטלית קטן, אלא שנדרשת טלית גדול לשם כבוד הציבור ונוי יו"ט.

41. שער המפקד לר' רפאל אהרן'ן שמעון, בהערותיו 'נהר פקוד' על סעיף א' (בפסקה השניה בהערה, דף א ע"ב), ביאר "מה טעם בחרו ישראל לכסות חתן והכלה בעת כלולותם רק בטלית מצויצת כדינה. ולא בחרו לכסות ראשיהם מלמעלה ביריעה של משי מרוקמת בזהב וכסף איש לפי עשרו והיה להם בזה מן הכבוד והתפארת", והסביר, "שהדבר ברור שבהיות הטלית נהדר בקדש במלבוש של מצוה ומקודש בחרו בו לחסות תחת כנפיו ביום התקדש החתן והכלה בחופה וקידושין... כדי להתכבד ולהתהדר במלבוש שיש בו קדושת הדת בעת שמחתם. ואיזה כבוד נעלה על כבוד זה ומה הנאה יש יותר מעולה מהנאה הרוחניית הזאת"; אחר כך, הביא שראה "במדינות צרפת ואשכנז" שנוהגים "שאין איש נגש לשרת בקדש לעבור לפני התיבה להתפלל או לעלות לס"ת בלתי שילבש הטלית" וכך גם נוהג הש"ץ שם (ובירושלים). ולסיום כתב: "וכ"ז הוראה עצומה שלבישת הטלית הוא לכבוד ולתפארת...". אמנם, כנראה לדעת המהרי"ל שהביא מהר"ז בינגא בספרו (כ"ב, ובהגהה [כ] בפסקה השניה; עמ' כה ע"ש) כבוד ציבור ונוי יו"ט קשורים דווקא ביופי המציאות, ולא ברמת קיום המצווה שבדבר; עם זאת, יתכן שהוא כן מקבל שכלל יש כבוד במצווה, אלא שהוא סובר שהנוי במציאות גדול ממנו.

42. כה"ח (קמ"ז, ד) בשם שו"ת מעשה אברהם (או"ח ל"ו).

את הדרישה לכבוד שמתקיימת על ידי עיטוף בציצית, ניתן להבין בשתי דרכים: **א.** מדובר בכבוד שאינו קשור מהותית למצוות ציצית, ואפשר גם ללבוש ז'קט. **ב.** מדובר בכבוד שקשור למצווה שבבגד, ולא דווקא מצות ציצית, אולי מעין "התנאה לפניו במצוות".

כלומר, יוצא שיש שתי דרישות שונות: **א.** להתעטף לכבוד. **ב.** לעשות זאת בבגד של מצווה (וממילא, מדובר בציצית), ואפשר להבין זאת בשתי דרכים: **א.** יש לצמצם את המקרים שבהם שייך ההסבר הראשון, של דרישה מצד "עבד המלך", ולהסביר שגם בשבת, דיינים, קידוש החדש, התרת נדרים וביקור חולים, מדובר בדרישה מצד כבוד.

ב. מצד שני, אפשר כמובן ששתי הדרישות קיימות,⁴³ ולפי זה, יש נ"מ לכך שבלייל שבת (או מי שמבקר חולה בלילה; למ"ד שטלית פטורה בלילה) עדיין תהיה עדיפות לבישת טלית קטן מצד הלכות כבוד שבת.

סיכום

במאמר זה עסקנו בהגדרת החיוב במצוות ציצית כחובת גברא או כחובת מנא, בעקבות שיטת הגרי"ד. ראינו שהוא הציע שכל המחלוקת היא רק לגבי חובת הטלית: האם מספיק קיום הבגד כדי שיתחייב בציצית (למ"ד "כלי קופסא" חייבים בציצית), או שהוא נחשב כבגד רק בעת לבישתו. ועל כך הוסיף שלכ"ע יש קיום נוסף של 'חלות שם מעוטף' בגברא. הוא הוסיף וביאר שבטלית קטן יש קיום רק של חובת מנא, וכך הסביר את נוסח הברכה עליה: "על מצות ציצית". ראינו שקשה על דבריו, משום שלאור דבריו אין עניין בטלית קטן בתפלה, וראינו שלדעת רבים וודאי שיש בכך עניין; בנוסף, טלית קטן בוודאי מבטאת רדיפה אחר המצווה, מה שמתאים לחובת גברא ולא לחובת מנא.

ולכן, הלכנו בשלוש דרכים: **א.** ביארנו שדעת הסוברים שבטלית קטן יש עיטוף אינה מתאימה כלל לדברי הגרי"ד; **ב.** בנוסף, הצענו סברת 'צירוף' לגבי טלית קטן ותפילין של ראש. כלומר, תפילין של ראש משלימות את הקיום בגברא, במקום להתעטף בטלית גדול, אם משום שיש בהן החצנת המצווה ("וראו כל עמי הארץ") בדומה לטלית גדול, ואם משום שמדובר באפן כללי בהפיכת הגברא לאדם מיוחד. כך התבאר היטב המנהג מתקופת הראשונים, שהנערים היו

43. ואם נאמר כך, לבישת טלית גדול בתפילה, עדיפה על טלית קטן (משום שבה מתקיים רק 'עבד המלך'). אלא שלעניין תפלה קצת קשה לומר כן, משום שממקומות רבים (ע' בטוש"ע או"ח בסי' ח' וכ"ד, ובנו"כ למקורות נוספים), משמע שטלית קטן מספיקה בהחלט לעניין זה.

מתעטפים בטלית גדול רק בשבת, שבה אין מניחים תפלין. לפי זה, צריך לומר שראיה וזכירה קשורות לחובת מנא, ואילו העיטוף לחובת גברא. ועדיין קשה איך דווקא בטלית קטן שמבטאת רדיפה אחר המצווה אין קיום של חובת גברא.

ג. עוד הצענו, שאפשר לקבל את עצם החילוק של הגרי"ד, אלא שלאור המקורות שראינו על טלית קטן בתפלה, ולאור הקושי מכך שיש בה רדיפת המצווה, יש להפוך את היישום בטלית קטן, ולומר שיש בה קיום של חובת גברא בלבד. ממילא, יש להגדיר בצורה שונה את החלות בגברא: לא כ'חלות גברא מעוטף', אלא כ'חלות עבד המלך'. וזאת, משום שהיא חותמו של הקב"ה על עבדיו, וחוטיה נראים ומזכירים את המצוות. כך מתבארת היטב לשון הברכה (המקבילה לברכה על תפלין של ראש), וכך גם הסברנו את מי שכתב שיש ללבוש טלית קטן מתחת לבגדים דווקא – אבל ודאי שיש להוציא את החוטים: עיקר המצווה מתקיים בחוטים הנראים ומזכירים, וממילא ראוי להסתיר את הבגד שאינו עיקר המצווה. בנוסף, לפי זה צריך לומר שהראיה והזכירה אכן קשורות (וכך מסתבר) לחובת גברא, ואילו העיטוף לחובת מנא. לפי זה, בניגוד לדברי הגרי"ד, מקורה של טלית קטן בפרשת שלח ולא בפרשת כי תצא, וממילא יש בה חיוב תכלת.

הוספנו לשאול מדוע לפי זה יש צורך בשיעור בטלית קטן (אם כי לדעת ערוה"ש אכן אין צורך כזה), ואיך יתכן שיהיה מעשה מצווה הקשור למצווה – ללא חפץ של מצווה. בארנו שאפשר שגם לפי זה יש חובת מנא מסוימת בטלית קטן – וממילא נדרש שיעור, ויש כאן חפץ של מצווה, או שיש דרישה לחוטי בגד, וממילא נדרש שיעור בגד (בצורה עקיפה), ויש כאן חפץ של מצווה – החוטים.

לאור זאת, ובפרט לאור ההבנה שהעיטוף אינו יוצר 'חלות שם' בגברא, חזרנו למקרים השונים שבהם יש שימוש בציצית. הצענו שבאלו מהם שקשורים לשכינה ולעמידה "לפני ה'" (למשל, תפלה, שבת ודיינים), ישנה דרישה לאותה 'חלות עבד המלך', וממילא, טלית קטן תועיל בהם (כפי שמשמע לפחות לגבי תפלה). אך הצענו שלפחות בשאר המקרים (כמו מסדר קידושין) מדובר בעניין של כבוד. בנוסף, אפשר שה"ה גם בכל המקרים (גם בשבת למשל), והדבר מתבאר היטב אם נבין שאין דרישה סתמית לכבוד, אלא לכבוד שיושג על ידי בגד של מצווה.